

2. Henk Schoorl en de geschiedenis van de Hondsbossche Zeewering

De eeuwige wisselwerking tussen 'Water en Land' aan de Noord-Hollandse kusten loopt als een rode draad door de werken van Henk Schoorl, zo schreef de toenmalige dijkgraaf G. Ris van het hoogheemraadschap Noordhollands Noorderkwartier in het voorwoord op 'Kust en Kaart', het boek waarin Schoorls belangrijkste verspreide artikelen waren opgenomen (1990). Een wisselwerking die gepaard ging met veel menselijk leed en slechts nu en dan enige winst bracht. Voor de geboren speurder die Schoorl was, een boeiend onderzoeks-terrein. Welke Europese regio kent een kaartbeeld dat meer, langer en ingrijpender aan wijzigingen onderhevig is geweest dan uitgerekend Noord-Holland? Schoorls blikveld was niet beperkt, hoe graag hij ook afdaalde in details. Wat men ook van hem wil beweren, het fijne detailwerk was bij hem niet doel op zich, maar had een functie binnen een visie.

Als geboren en getogen Nieuwedieper was hij van jongsaf gevangen door de bemoeiingen van de mens met de zee. En dan vooral - uiteraard zou men haast zeggen - de Noordzee. Dat blijkt ook uit het merendeel van zijn publicaties. Zeker in de latere jaren richtte hij zich bijna uitsluitend op datgene wat zich in en aan de Noordzee afspeelde tussen Egmond en Terschelling. En zelfs waar het accent in vroegere jaren op de genealogie lag, kwam hij toch vaak terecht bij de waterstaat. Zie zijn artikelen over Rutger Paludanus, Jacob Westenberg, de bedijking van de Bergermeer, over de dijken van het eiland Wieringen en de kustdoorbraak van 1675 bij Scharwoude. Feitelijk is het grote artikel over de Langedijker korenmolen uit 1981 een van de weinige uitzonderingen op deze regel. Reeds een oppervlakkige rondgang langs Schoorls bibliografie maakt duidelijk hoe intrigerend voor hem de dramatiek moet zijn geweest die uitging van de Noordzee. De bewogen geschiedenis van Egmond 'op' Zee distilleerde hij uit een notitieboekje dat landmeter Gerrit Hengeveld in zijn leertijd aanlegde. De permanente kustafslag bij het oude vissersdorp werd geïllustreerd aan de hand van een heldere reconstructie. De langdurige en gecompliceerde geschiedenis van de Hondsbossche-annex-Pettemer Zeewering met daaraan gekoppeld het drama-Petten komt bij herhaling in Schoorls werken terug. Zijdelings geldt dat ook voor de Zijpe en het Heersdiep. Het kustonderhoud van Callantsoog staat centraal in 't Oge', een van zijn grotere publicaties. En dat Huisduinen, Marsdiep en Texel hem tot het laatst van zijn leven bezig hielden is niet alleen te verklaren uit verbondenheid met zijn geboortegrond. Als vormende elementen van 'De Convexe Kustboog' zijn het tevens belangrijke onderdelen van het grote onderzoeksgebied die een eenheid vormen met Eierland, Vlieland, Terschelling en tussenliggende zeegaten. Binnenkort zal Schoorls al vaker aangekondigde boekwerk met deze titel postuum verschijnen.

Schoorl was niet alleen op het verleden gericht. Hij was praktisch genoeg om in te zien hoe de gedragingen van de zee ook in het huidige waterstaatswerk een rol spelen. Vandaar zijn 'bondgenootschap' met de in genoemd voorwoord vermelde



De Hondsbossche Zeewering, circa 1930.

dijkgraaf. Schreef deze niet: 'naast een visie op de toekomst is een grondige kennis van het verleden bittere noodzaak. Sterker nog: toekomstvisie zonder historisch bewustzijn is onvoorstelbaar'. Schoorls wetenschappelijke bestudering van het verleden weerhield hem er evenmin van om voor en na een blik in de toekomst te werpen. Zijn befaamde opstel 'Kustgenese: Kust genezen?', dat als zevende uitgave van de Kring van Vrienden van de Hondsbossche in 1988 het licht zag is daar een mooi voorbeeld van.

Schoorls originaliteit

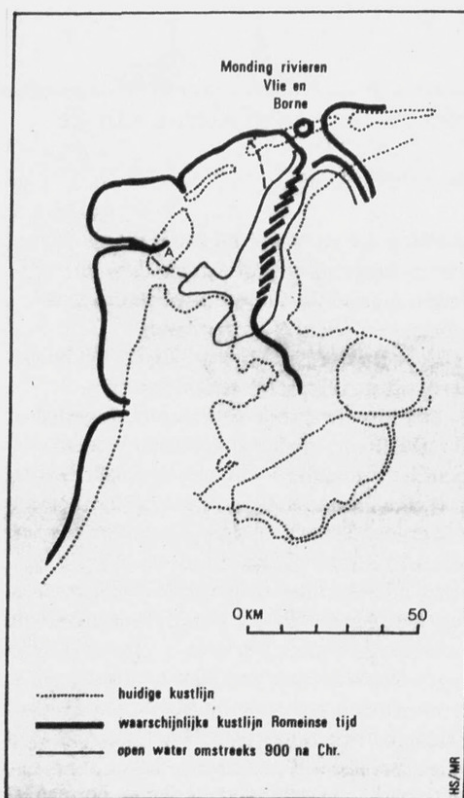
Naast de situatie bij Huisduinen vormt de kuststrook tussen Camperduin en Petten ongetwijfeld het meest kwetsbare onderdeel van de Hollandse Noordzeekust. De huidige majestueuze zeewering is een voorlopig eindpunt in een lange geschiedenis. Eeuwenlang heeft daar een wirwar van dijken en dijkjes achter een smalle duinenrij de kracht van de zee moeten weerstaan. Slechts dank zij moderne technische mogelijkheden bleef Noord-Holland voor wateroverlast gespaard ook toen de laatste duinen door de zee waren opgeruimd. Men kan niet zeggen dat de wetenschap geen oog heeft gehad voor de bewogen geschiedenis van de Hondsbossche en Pettemer. Geleerden van formaat hebben er hun naam aan verbonden. Schrijvers als mr. G. de Vries Azn, dr. A.A. Beekman en dr. J. Westenberg leverden werk waar nog steeds met vrucht op wordt teruggegrepen. Ook Henk Schoorl maakte er geen geheim van schatplichtig te zijn aan deze auteurs. Westenberg noemde hij in diens benadering van de historische cartografie meer dan eens zijn 'leermeester'. En wie kan het in het Noord-Hollandse stellen zonder Beekman, om van De Vries maar te zwijgen? De originaliteit van Henk Schoorl bestond echter hierin, dat hij niet alleen zeer vele gegevens aan de bestaande toevoegde, maar tevens dat hij het werk van zijn voorgangers van nieuwe dimensies voorzag. Het was de wijze waarop Schoorl met zijn bronnen omging, waardoor geldende

opvattingen en standpunten werden genuanceerd dan wel geheel ter zijde werden geschoven. Daarnaast kwam menige verrassende correctie voort uit Schoorls uitgebreide kennis van zeestromingen en andere constanten die in de natuur aan de Nederlandse kust werkzaam zijn en waren. Twee aspecten die duidelijk herkenbaar zijn, ook in de studies die Schoorl wijdde aan de vroegere geschiedenis van de dijksystemen tussen Camp en Petten.

Wetmatigheden

Zijn brochure over de Rijndijk, de tweede uitgave van de Kring van Vrienden van de Hondsbosche uit 1983, opende Henk Schoorl met de constatering, dat G. de Vries Azn. zich in de vorige eeuw in zijn werken over het desbetreffende kustgebied weliswaar grote moeite had getroost om een schat aan archiefmateriaal te verzamelen, maar dat hij er niet in geslaagd was 'tot een duidelijke voorstelling en reconstructie te komen van de processen die zich aan dit kustgedeelte hebben voorgedaan'. Schoorl stelde daartegenover dat het mogelijk moest zijn om 'aan de hand van de gegevens van De Vries en andere bronnen' de ontwikkeling tussen 1296 en 1466 te reconstrueren. Zijn reconstructie blijkt dan onderdeel van een veel groter geheel. Kern van Schoorls visie op de kustontwikkelingen was namelijk het zijns inziens overheersende belang van een sterke diluviale concentratie in de regio Texel-Vlieland-Wieringen. Daar lag het steunpunt, het 'ophangpunt' zoals hij het noemde van de kustlijn zuidwaarts en oostwaarts. Het is deze 'convexe kustboog', bestaande uit de Kop van Noord-Holland en de drie waddeneilanden Texel, Vlieland en Terschelling die Waddenzee en Noordzee van elkaar scheiden. Met uitzondering van Terschelling, dat opgebouwd werd uit erosiezand afkomstig van Vlieland, is de kustboog tot stand gekomen door een Pleistoceen hooggelegen gebied, waartoe buiten genoemde eilanden en kustgebieden ook de onderzeese banken De Stenen (Vlieland Roughts) behoren.

De Kop van Noord-Holland sloot nog in de Middeleeuwen op dit diluviale gebied aan en wel via een lange smalle 'schoorwal' die zich onder invloed van het diepe Zeegat van Bergen in een grote boog ver naar het westen uitstrekte. Aan de noordelijke ingang van het Berger Zeegat ter hoogte van Zanegeest ging de schoorwal over in een west-oostelijk gerichte strandwal. Deze schoorwal nu is in de loop van de Middeleeuwen sterk aan erosie en afvlakking onderhevig geweest. De kustlijn werd teruggedrongen en drie nieuwe zeegaten, Zijpe, Heersdiep en Marsdiep, creëerden de waddeneilanden Huisduinen en 't Oge (Callantsoog). Op veel plaatsen hebben na ca. 1000 Jonge Duinen het strandwallengebied en de Oude Duinen overdekt. Dat de afvlakking van de Noord-Hollandse kust boven Bergen ernstige gevolgen zou hebben voor het direct aansluitende kustgedeelte laat zich raden. Het waren grootschalige verschijnselen die aan de basis lagen van de kustontwikkeling als geheel. In 'Zeshonderd Jaar Water en Land', Schoorls tot nog toe belangrijkste boekwerk, wijdt hij aan dit fenomeen een zestal heldere reconstructies, die de periode omvatten van ca. 800 tot ca. 1550. Op de Archeologische Kaart van Nederland, kaartblad Hollands Noorderkwartier ca. 1350 (in 1988 gereedgekomen), is Schoorls visie op de middeleeuwse Kop van Noord-Holland



Henk Schoorl schetst de ontwikkeling van de kustlijn in het begin der jaartelling.

schitterend weergegeven. De 'Kop van Schoorl' is inmiddels algemeen geaccepteerd.

Het Zijper Zeegat en de Hondsbosche

Deze veelomvattende ontwikkelingen stonden niet alleen. Schoorl signaleerde bovendien bepaalde verschijnselen die zich bij ieder zeegat afzonderlijk voordeden. Langs de hele kuststrook van West-Nederland kan men, aldus de auteur, als gevolg van getijstromingen signaleren dat zeegaten de neiging hebben zich zuidwaarts te verplaatsen. Aan de noordzij groeit daarentegen land aan doordat de banken van de buitendelta zich aan de kust vasthechten. Dat verschijnsel deed en doet zich bij het Marsdiep, bij het inmiddels verzande Heersdiep, bij de Zijpe en verder tot in het Westland bij de Maasmond. De geleidelijke zuidwaartse verplaatsing van het Marsdiep ging gepaard met landwinst aan de Zuidtexelse kust. Doordat echter sinds het echter sinds ca. 1750 gelukt was de kust bij Huisduinen-Den Helder met dijken te behouden, verloor de Kop van Noord-Holland veel van zijn betekenis als zandbron. De druk op Den Helder bleef echter. Beantwoordend aan dezelfde wetmatigheid zou volgens Schoorl de monding van het Zijper zeegat, ons bekend uit 16e-eeuwse kaarten, omstreeks 1300 noordelijker gezocht moeten worden. Voor zijn veronderstelling vond hij steun in een oorkonde van 15 mei 1421, waarbij de grensscheiding tussen het Noordambacht van Petten en de heerlijkheid Callantsoog werd vastgesteld. Voordien was het midden van het Zijpergat de natuurlijke grens, maar nu het zeegat vanuit 't Oge was verzand en de kust was gesloten moest de grens opnieuw getrokken worden. Men bedacht een denkbeeldige lijn van een punt ten noorden van de Ketelduinen op de galmgaten van de toren van



Schagen. Het moment waarop het zeegat verzandde is volgens Schoorl ook historisch te traceren. Het bewijs ligt zijns inziens in de reisnotities van de rentmeesters van Jan van Blois die hun heer vergezelden op zijn reizen naar Texel in 1358 en 1364. Het bleek namelijk mogelijk om met paard en rijtuig vanuit het zuiden van Holland zonder onderbreking tot aan het Heersdiep te rijden en wel over een brede strandvlakte waar voorheen de Zijpe in zee uitmondde. Eerst aan het Heersdiep moest het gezelschap per schip worden overgezet, een activiteit die zich herhaalde bij het Marsdiep. Door deze en andere historische en archivalische gegevens in een breder klimatologisch verband te plaatsen heeft Henk Schoorl de vroege geschiedenis van de Hondsbosche en Pettemer Zeewering tot een begrijpelijk verhaal gemaakt.

Voortdurende bedreiging

Verzanding aan de noordzijde van het Zijpergat, maar tegelijk druk op Petten en omgeving, een proces dat versterkt werd door afvlakking van de kust. Ten noorden van Bergen was er dan ook reeds in de 14e eeuw van de duinkust weinig meer over dan een beangstigend smalle zeereep, waarachter Petten aan voortdurende bedreiging blootstond. Met zand- en kleiaanvoer, inlaagdijken, opvullen van stuifgaten en stro- en helmbeplanting is sindsdien gepoogd deze kust te behouden. De smalle zeeduinen tussen Petten en Camperduin boden zo weinig bescherming aan het achterliggende lage land dat het dorp Schoorl al in de eerste helft van de 13e eeuw had besloten een achterdichting aan te leggen. Deze Schoorlse Zeedijk sloot aan bij de Hondsbosche duinen en ging verder landinwaarts over in de Rekerdam (1264). Meer naar het zuiden - de Schoorlse Zeedijk heet daar Tarwedijk - werd de dijk doorgetrokken tot de dijksystemen rond Bergen en Alkmaar. Ter bescherming van het dorp Petten werden reeds voor 1388 met succes strandnollen tot een zanddijk vergraven. In dat jaar kregen diverse dorpen vrijstelling van verplichtingen ten aanzien van deze dijk. Deze zanddijk die zich bevonden moet hebben tussen Petten aan het Hondsbos en de Noordduinen bezuiden het vroegere zeegat heeft het tussen 1388 en 1421 uitgehouden. Bij de beruchte St. Elisabethsvloed van 18 en 19 november 1421 is de dijk vernield. Petten werd door de zee

verzwolgen, de kerk werd omvergeworpen en 400 mensen die er hun toevlucht hadden gezocht kwamen jammerlijk om. Na dit rampjaar bleef de toestand kritiek.

In 1432 sprong Rijnland bij om aan de gevaarlijke situatie effectief het hoofd te bieden. Rijnlanders zouden een zanddijk ('Rijndijk') aanleggen en de Kennemers het duin bewesten deze Rijndijk rauw maken om opstuiving tegen de dijk te bevorderen. Maar rond 1440 was de zee zo dicht genaderd dat ook de Rijndijk schade leed. Vanaf 1466 is de aandacht vooral gericht op de voorzieningen aan het Hontsbos die steeds meer in zuidelijke richting uitgebreid zouden moeten worden.

Op grond van een inspectierapport beval de graaf van Holland, toentertijd hertog Philips van Bourgondië, op 5 juli van dat laatste jaar de aanleg van een slaperdijk tussen Pettemermolen en de duinen van Petten en die van het oude Hondsbosch. Deze dijk zal waarschijnlijk gelegen hebben achter de Rijndijk. De uitvoering van deze werken werd opgedragen aan buitengewone commissarissen die hun betaling kregen uit heel Noord-Holland, Amstelland en Rijnland inclusief. Tien jaar later (1477) kreeg Haarlem als 'hoofdstad' van Kennemerland bij octrooi van Maximiliaan van Oostenrijk toestemming om een omslagregeling voor het Noorderkwartier te treffen, waarbij de graaf uitging van de overweging dat alle gronden die bij behoud van de dijk belang hadden een bijdrage moesten leveren. De werkzaamheden aan de zeewering werden dus uitbesteed en de kosten over de dorpen omgeslagen. Geleidelijk tekende zich een organisatie af die na verloop van tijd uitgroeide tot het hoogheemraadschap van de Hondsbosche en Duinen tot Petten. Aanvankelijk slechts met een dagelijks bestuur van dijkgraaf en heemraden onder supervisie van het Hof van Holland, na de Provisionele Ordonnantie van Karel V op 15 mei 1555 als een geheel zelfstandig lichaam. De stormrampen van het beruchte jaar 1532 verhaastten de totstandkoming van zo'n organisatie.

De Rijndijk is met het wijken van de kust verloren gegaan. Gelet op de gemiddelde jaarlijkse kustafname, de over deze dijk bewaard gebleven notities en de geschetste ontwikkeling heeft Schoorl de ligging ervan met een zekere mate van waarschijnlijkheid weten te reconstrueren. De totale kustafname tussen 1296 en 1506 is door hem berekend op 900 meter.

Een nieuwe vorm van kustbeheer met averechtse gevolgen

Een omslag in het kustbeheer vond plaats in het begin van de 16de eeuw. Sinds 1506 verliet de overheid het tot dan gevolgde systeem van wijken voor de zee en ging ze langs het strand voor Petten en het Hondsbosch over tot een actieve strandverdediging. Er werden strandhoofden gebouwd, 85 m. lang en 3,50 m. breed, indrukwekkende constructies van Noors en Zweeds eikenhout, opgevuld met grote hoeveelheden Vilvoordse steen. Men richtte rietschuttingen op, gebruikte rijshout en perkoenpalen, en langs de duinvoet werd over een lengte van een halve kilometer een eiken palenrij aangelegd, opgevuld met klei. Ruim zeven meter ervoor kwam een tweede rij. Ondanks de geweldige bouwwerken aan de kust ging de duinafslag onverminderd door. Vandaar dat de rentmeester van de Hondsbosche en Petten machtiging kreeg om een slaperdijk aan te leggen tussen Hargen en de Schoorlse Zeedijk:

Kijkduin rijst steil omhoog boven een smal strand.



de (Oude) Slaper (1526). Deze binnendijk loopt dwars door de polder Weich en ligt er nog steeds. Ondertussen was men men gedwongen het aantal paalhoofden van Noorse en Zweedse balken bij Petten en de Hondsbosche uit te breiden tot 22: spectaculaire stukken werk waarvoor ruime belangstelling bestond. De graven van Egmond en Brederode bezochten het gemeenlandshuis te Petten; Willem van Oranje was er in 1562. De heren reisden via de Gemeenlands- of Hondsbosche Vaart, die in 1531 vanaf Schoorl richting dijk gegraven was voor het aanslepen van palen, rijshout en steen. Ook werd de vaart gebruikt om Alkmaar te voorzien van zeewater, nodig voor de zoutziederijen en van verse zeevis. De waterstaatkundige Andries Vierlingh, die vanuit zijn praktijk in Brabant en Zeeland glooiende dijken en schuine dijkbescherminingen kende, was minder onder de indruk. Hij ging er - terecht - van uit dat men voor een doeltreffende kustverdediging de zee zo weinig mogelijk in de weg moest leggen, en haalde over Noord-Hollands trots rond 1550 zijn schouders op.

Toen brak het jaar 1570 aan. Op 1 november van dat jaar vaagde een ongekende storm - de 'Allerheiligenvloed' - het grootste deel van de duinen tussen Camp en Petten weg. Het Hondsbosch brak door, maar gelukkig hield de Slaper 't. Direct achter de zeewering werd het jaar daarop een (Nieuwe) Slaper (1571) aangelegd; een Dromer (1614) kwam als extra bescherming van Petten tussen het knooppunt Hazedijk-Schoorlse Zeedijk en de dichtstbijzijnde duinen.

Schoorl en de beeldvorming van de Hondsbosche Zeewering

Met de beeldvorming van een van Nederlands beroemdste dijken is het eigenaardig gesteld. Een veel gehoorde opvatting is, dat na jarenlang geploeter in de eerste helft van de 16e eeuw het werk aan de Hondsbosche Zeewering anderhalve eeuw verwaarloosd zou zijn. Nota bene in dezelfde tijd waarin 't in het Noorderkwartier gonsde van activiteiten; een tijd waarin de mens overal het offensief tegen het water opende door grote meren droog te leggen en kwelders te bedijken. Ook aan de

zeeweringen werd druk gewerkt. Zo werd de Helderse Zeewering als eerste in het Noorderkwartier voorzien van zinkstukken.

Conrad

Het beeld van verwaarlozing blijkt, zo ontdekte Schoorl, afkomstig te zijn van ingenieur J.F.W. Conrad, die met zijn Verhandeling van 1864 de grote prijsvraag van het hoogheemraadschap had gewonnen. Hij verklaarde de problemen die na de glorie van Karel V optraden uit politieke onwil van de Noord-Hollandse contribuanten. Die zouden niet langer financiële offers hebben willen brengen voor de dure kust-verdediging, temeer daar zij de Slaperdijk in de Pettemerpolder voldoende veilig vonden.

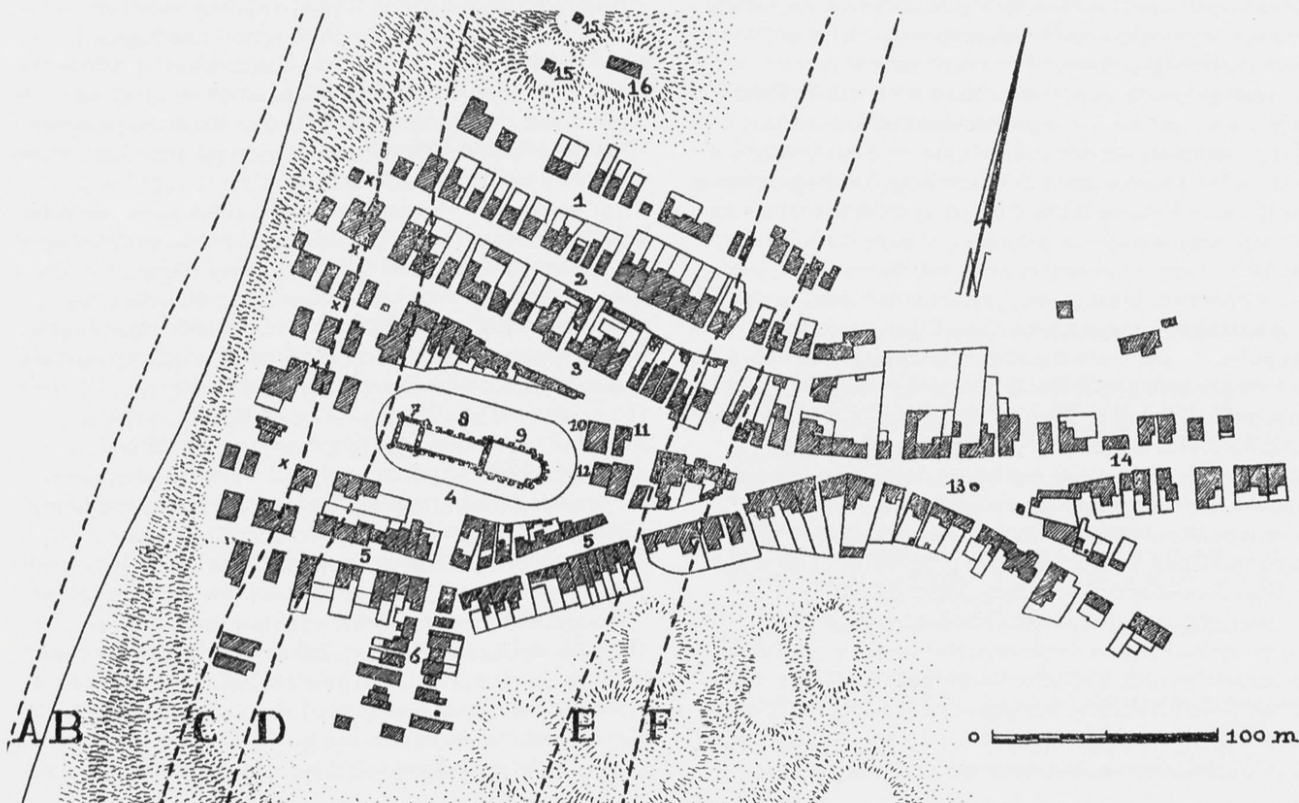
Schoorl kwam met een geheel andere visie. Hij wees erop dat ook in de bewuste periode na 1555 zowel het hoogheemraadschap als het dorp Petten onafgebroken bezig zijn geweest zowel de Hondsbosche als de Pettemer Zeewering met de toen gebruikelijke middelen op peil te houden. Dat gebeurde met paalwerken en inlaagdijken, door zand aan de landzijde aan te voeren en door met molborden te steil geworden duinen tot glooiende zanddijken op te werken. Conrad had maar ten dele gelijk: er werden geen strandhoofden meer aangelegd. Maar, aldus Schoorl, dat was ook een onmogelijke opgave. Juist door al die driftige werkzaamheden in de 16e eeuw was de zeewering steeds verder zeewaarts komen te liggen. Immers, de natuur zette ten noorden en vooral ten zuiden van de kunstwerken haar afbraakproces gewoon voort. De duinen rondom weken oostwaarts. Het strand werd smaller doordat de zee vlak buiten de kust dieper werd. Ondanks de versterkingen aan de voet van de duinen kreeg de zee de mogelijkheid het dijklichaam aan te tasten en er doorheen te breken. Dat zou ook de achtergrond zijn geweest van de ramp van 1570. Een tijdig terugtrekken op een sterke inlaag en een vloeiende lijn met de aangrenzende kustgedeelten had waarschijnlijk doorbraken voorkomen. Volgens deze visie werkten strandhoofden dus averechts.

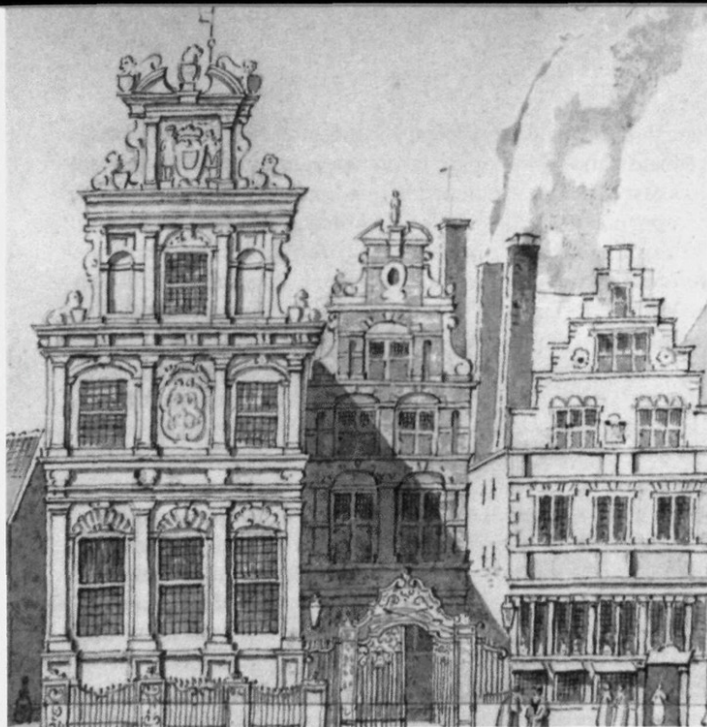
Kust en Kaart

Ook hier bleek weer eens hoe Henk Schoorl kans zag via minutieus archiefonderzoek in combinatie met bodemkundige, hydrografische en klimatologische gegevens ontwikkelingen samen te vatten, die hij vervolgens via knappe kaart-reconstructies zichtbaar maakte tot wat hij noemde een beeldverhaal. In de necrologieën die aan hem gewijd zijn wordt daarom deze heel bijzondere verdienste voor de historische geografie regelmatig genoemd. De diversiteit aan schriftelijke bronnen kon bij hem niet gauw te veel worden. Hij gebruikte voor zijn doel o.m. kaartschetsen, rapporten, resultaten van lodingen en metingen, maar eerst dan, nadat ze nauwgezet op hun waarde en verschijningsvorm waren gewogen en met elkaar in verband gebracht. Dat de kaarttekenaars zelf hierbij de nodige aandacht kregen was voor de genealoog Schoorl een vanzelfsprekendheid. Samenlevingen uit het verleden die, zoals hij het uitdrukte, oud bronnenmateriaal als 'fossielen' hebben achtergelaten, waren immers levende communicatieve systemen. 'In landschapsvormen, in woon- en bouwsystemen, die eens beantwoordden aan levenspatronen, in brieven, rapporten, memoranda, rekeningen en ander cijfermatig materiaal, in tekeningen, kaarten en kladnotities, ligt de communicatie van die samenlevingen besloten'. Zo schuilt voor hem bijvoorbeeld de waarde van oude kaarten in de mededeling die zij bevatten. Historische kaarten en vooral handschrift-kaarten hebben bijna zonder uitzondering een dienend

karakter. Zij zijn illustratief en als ondersteuning van de tekst bedoeld o.m. bij rapporten, resoluties, verweerschriften en processen. Daaraan ontleen ze hun betekenis. Ze mogen daarom ook nooit los van elkaar worden gezien. En dan komt zo'n typisch Schoorliaanse uitroep: 'Het ongedocumenteerd verbreken van het verband tussen kaarten en geschreven teksten en het onderbrengen van kaarten in zelfstandige collecties, zonder verwijzing naar de onderlinge samenhang is een van de grote 'zonden' waaraan de 19e en begin 20e eeuw zich bij inventarisatie en bewaring van kaarten te buiten zijn gegaan'. Daar komt nog iets bij. Men dient bijv. te beseffen, aldus Schoorl, dat landmeters veelvuldig gebruik maakten van ouder en zelfs verouderd kaartmateriaal. Zij kopieerden overzichts-kaarten en brachten daarop voor hun doel belangrijke actuele details aan, of stelden overzichtskaarten samen uit enigszins betrouwbaar, in ieder geval oud basismateriaal. Alleen het deel waar het hun om ging gaf de reële situatie weer, de rest kon een kaartbeeld zijn van jaren her. Een jaartal op een kaart is dus lang niet altijd een garantie dat het totale kaartbeeld beantwoordt aan de werkelijke situatie van dat jaar. Voorzichtigheid is dus geboden. Eén afzonderlijke kaart is daarom vaak niet voldoende om een juiste reconstructie te krijgen. Gaat dit uitgangspunt reeds algemeen op, voor de Hollandse kustgebieden geldt het nog in sterkere mate. Hele stukken van het kustgebied waren moeilijk bereikbaar en veranderingen deden zich daar vaker en sneller voor dan in het binnenland.

Reconstructie van de permanente kustafslag bij het oude vissersdorp Egmond aan Zee, zoals Henk Schoorl die distilleerde uit een notitieboekje van landmeter Gerrit Hengeveld.





Vestiging van de Gecommitteerde Raden in Hoorn. Henk Schoorl was een groot kenner van het archief van deze organisatie.

Twee Zijper kaarten, of: hoe kaarten volgens Schoorl als bron moeten worden gebruikt.

Onze kustgeschiedenis van de 16e eeuw is vooral dankzij de nauwkeurige en beredeneerde reconstructiefasen van J. Westenberg goed bekend. Deze was gewoon om oude kaarten op een moderne topografische kaart te projecteren. Door aldus fase voor fase terug te werken in de geschiedenis kreeg hij een betrouwbaar overzicht van het kustverlies en van het lot der dijken waarmee gepoogd was dit proces tegen te gaan. Westenberg deed zijn werk aan de hand van een drietal kaarten van de Zijpe. Speciaal een ongedateerde kaart uit 1572 van Adriaen Anthonisz neemt in zijn reconstructie een belangrijke plaats in. Dit was voor Schoorl, Westenbergs 'leerling', reden genoeg om de betrouwbaarheid nog eens nader te controleren. Daar was nogal wat op aan te merken. Al gauw bleek het dat op deze kaart situaties van diverse ouderdom tussen ca. 1550 en 1572 voorkomen. Situaties van 1572, maar ook situaties die nooit werkelijkheid waren geworden of al tot het verleden behoorden. Zo zijn bijvoorbeeld de verwoestingen die de Allerheiligenvloed aan de Hondsbosche had aangericht niet aangegeven. De kaart geeft verder een voltooide bedijking weer, terwijl dat beslist nog niet het geval kan zijn geweest. Voor Anthonisz was het namelijk van belang de juiste kartering van de polderdijken weer te geven, de verbindingsdijken met het voormalige eiland Callantsoog en de verkaveling. Daar legde hij dus de nadruk op. De aangrenzende gedeelten hoorden er wel bij, maar die kwamen er voor hem minder op aan. Iets soortgelijks is gebeurd met de beroemde kaart (uit het atelier) van Jan van Scorel van 1552. De kunstenaar gaf hierin zijn impressie van de bedijking van de Zijpe. En passant werd het hele Noord-Hollandse kustgebied tussen Petten en Eierland meegenomen. Bij het vervaardigen van de kaart is echter, aldus Henk Schoorl, gewerkt naar een oudere kartering.

Het algemene beeld, de oppervlakkig aangegeven eilanden Callantsoog en Huisduinen, voorzien van ronde en in hoefijzervorm getekende duinen, dit alles vertoont een overeenkomst met de voorstelling die ook aan de kaarten van dit gebied van Willem Hendricxz Croock (1529/30) ten grondslag moet hebben gelegen. Zowel Croock als Van Scorel baseren zich op een ouder voorbeeld, waarbij voor West-Friesland en het Noorderkwartier metingen ten grondslag lagen. Voor de overige gebieden gold dat niet. Voor Texel greep de tekenaar op een ander voorbeeld terug. Waarschijnlijk was het dezelfde bron die ook Christiaan Sgroten heeft benut. Twee omstreeks 1552 gecorrigeerde kustgedeelten op de Van Scorelkaart geven zekerheid dat aan de kaart een kartering uit het eind van de 15e eeuw ten grondslag ligt, namelijk bij Petten en Zuid-Texel. Bij de restauratie van de kaart op het atelier van het Rijks Prentenkabinet in 1976/77 kwam een weggeplakte voorstelling van de dorpskerk van Petten te voorschijn die binnen de bescherming van de Schoorlse dijk te zien valt. De kerk was echter al vóór 1506 naar hoger terrein buiten en benoorden deze dijk verplaatst. Na het wegplakken van de verouderde situatie is in 1552 de voorstelling door een andere hand naar de contemporaine toestand gecorrigeerd, waarbij de tussen 1549 en 1552 gerestaureerde Hondsbosche en een - ander - kerkje zijn bijgetekend. Dezelfde hand die de situatie bij Petten corrigeerde tekende aan de zuidzijde van Texel twee bakens aan een nieuw ontstane geul, het Spanjaardsgat. In het oorspronkelijke kaartbeeld van Van Scorel, dat eind 15e-eeuws is, was de situatie anders.

Henk Schoorl en de verdere geschiedenis van de Hondsbosche

Met de bedijking van de Zijpe (1597) was het grootste gevaar voor de Schoorlse Zeedijk - en de Westfriese Omringdijk - geweken. Toch bleek het al spoedig daarna noodzakelijk de nieuwe zeewering die honderd roeden achter de vorige was opgeworpen, met een deel van de Dromer te moeten prijsgeven. Weer een (Nieuwe) Wakerdijk werd rond 1750 aangelegd. Maar ook deze bleek dertig jaar later zover te zijn teruggedrongen, dat ze praktisch kwam samen te vallen met het meest westelijke deel van de Schoorlse Zeedijk. De Hondsbosche en de zeedijk om Petten waren in elkaars verlengde komen liggen. De vraag deed zich nogmaals voor of men nog verder terug moest? Inderdaad, vond Rijnlands landmeter Melchior Bolstra, in 1754 winnaar van een door de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen uitgeschreven prijsvraag. Op de vraag: 'Welke zijn de Waare Oorzaaken dat het strand bij Petten en de Hondsbossen zedert eenige Jaaren zo aanmerkelijk is afgenomen?' had hij geantwoord dat de Hondsbosche veel te ver in zee stak; een gevaarlijke ligging, nog eens vergroot door het buitendijken van oude dijkputten. Een 'kaap'-positie zou Schoorl zeggen. Bovendien was de wakerdijk op slechte ondergrond komen te rusten en zakte steeds na. Bolstra stelde voor, rigoureuus terug te trekken op de lijn Munnikeweg-Hazedijk, de Dromer te slopen, met de vrijgekomen specie de dijkputten te dempen en de Schoorlse Zeedijk te versterken. Door dit alles zou een breed strand worden geschapen dat bijvoorbeeld met behulp van lage hoofden kon verstuiven. Dit plan is nooit uitgevoerd. 'Gelukkig', aldus Conrad en in

navolging van hem latere auteurs, 'want de aanbevolen stelling lag ver achter de huidige kering'. 'Het was niet zo'n gek idee', stelde Schoorl meer dan eens. Handhaving van de bestaande ligging betekende immers dat de problemen bleven. Stormvloeden bleven zware schade toebrengen aan de zeekering, zo zelfs dat het gevaar voor doorbraken niet ondenkbaar was: na de zware decemberstormen van 1792 was er nauwelijks meer sprake van een waterkering. De toestand was toen zo kritiek dat er 'eindelijk' aan een kunstmatige verdediging werd gedacht. Dat 'kunstmatige' moest volgens directeur-generaal van 's lands rivier- en zeewerken Chr. Brunings wederom gezocht worden in de aanleg van 150 m. lange en 15 à 18 m. brede hoofden en van een binnenberm op rijswerk om verzakkingen tegen te gaan. Zijn idee werd door het hoogheemraadschap gerealiseerd. Maar helaas, zonder dat het gewenste doel werd bereikt. De nieuw aangebrachte paalwerken bleken het tijdens de beruchte stormjaren 1825 en 1839 niet te houden. In dat laatste jaar werd daarom besloten de zanddijk tot één rechte dijk om te bouwen, evenwijdig aan de kust; de bouw van hoofden werd voortgezet tot men in 1853 het getal van 29 bereikte. Langzamerhand tot wanhoop gedreven door de voortdurende beschadigingen, die steeds maar weer hersteld moesten worden greep het hoog-heemraadschap te langens leste naar de oplossing die in deze jaren meer gezocht werd als men er echt niet meer uit kwam: er werd een prijsvraag uitgeschreven. Een oproep verscheen in de Staatscourant van 23 januari 1864 en weldra kwamen de inzendingen binnen. Na veel geharrewar werd de Hondsbosche gerenoveerd volgens de methode C. van Foreest, die de opvatting huldigde: 'Ik meen dat eindelijk voorgoed met het sedert eeuwen gevolgde stelsel moet worden gebroken en dat niet langer door paalwerk en andere middelen een daarachter gelegen zanddijk moet worden beschermd, maar dat die dijk zelf zo sterk moet worden gemaakt, dat paalwerk en andere kostbare verdedigingswerken overbodig zijn'. 'Juist', zou Schoorl gezegd hebben, 'maar dat had men sinds de dagen van Andries Vierlingh kunnen weten!'

Tenslotte

Na publicatie van *De Convexe Kustboog* (geprojecteerd 1998 tot 2000) zal het stiller worden rond de wetenschapper/ tekenaar/ levenskunstenaar Henk Schoorl. Van zijn kreet: 'nog voor 200 jaar werk' zal helaas niets meer terecht komen. Dus geen artikel meer over Abraham Bluzé, secretaris en kastelein van de Hondsbosche (1657-1720). Bluzé had het onderwerp van uitgave 14 van onze Kring zullen zijn. Een invloedrijk man, een van degenen die in 1688 het grote Statenrapport opstelde, waartoe Dirck Abbestee de aanzet had gegeven. Zijn levensbericht stond Henk al in 1958 voor de geest. Volgens hem was het verhaal 'bijna' klaar. Althans op zijn Schoorls: het zat in zijn hoofd. Een weekend jezelf opsluiten en klaar was het verhaal. Ook geen uitweidingen meer over Jan Willemsz. Harge (1703-1757), secretaris van Callantsoog, landmeter, opziener van 's Lands Werken op Vlieland en Terschelling. Henk had graag eens een roman over deze man willen schrijven. Harge was een kleurrijke figuur, die het nogal eens met de baljuw van Alkmaar aan de stok kreeg. In 1740 werd hij op een valse beschuldiging ('vexatie' of afpersing) gearresteerd en werd een tijdlang in



Hondsbosche Sluis te Zaandam.

Callantsoog opgeborgen in de arrestanten-verblijfplaats: een kuil in de grond met een luik als deksel. Naderhand werd hij door de Hoge Raad vrijgesproken. 'De opdracht voor velen' die dr. Henk Schoorl heeft achtergelaten blijft echter binnen en buiten de Vriendenkring bestaan. De inmiddels verschenen uitgaven van de Vriendenkring nummer 11 (over Petten) en nummer 13 (over de prijsvraag van 1864), alsmede de Beschrijving en Inventarisatie van het archief van De Hondsbosche en Duinen laten iets van de richting vermoeden waarin zijn vrienden denken.

Schagen, oktober 1998. Herman Lambooi.

Noten

1. H. Schoorl, *Kust en Kaart*. Artikelen over het kaartbeeld van het Noordhollandse kustgebied, Schoorl 1990.
2. Ibidem pp.148-153. Afronding van Schoorls bibliografie in dit nummer.
3. H. Schoorl, *Zeshonderd Jaar Water en Land. Bijdrage tot de historische Geo- en Hydrografie van de Kop van Noord-Holland in de periode ca. 1150 tot ca. 1750*, (Groningen 1973) 40-64.
4. Over deze prijsvraag: D. Aten en M.W.C. Nieuwjaar, *Beslissende jaren voor de Hondsbosche. Dijkgraaf Van Foreest en de prijsvraag van 1964*. Dertiende uitgave Kring van Vrienden van de Hondsbosche, Edam 1997.
5. Zie onder meer: 'Dirk Pietersz. Abbestee. Grondlegger van een school van kaarttekenaars en Opzieners van 's Lands werken in de Kop van Noord-Holland', in *Kust en Kaart*, pp.35-53.
6. H. Schoorl, 'Het gebruik van oude kaarten bij historisch-geografisch onderzoek', in: *Kust en Kaart*, pp. 68-76.
7. Later is vanwege de achteruitgang van de 'zachte' duinenkust bij Camperduin hoofd nummer 'o' gelegd. Het aantal hoofden bedraagt dus momenteel 30.
8. Over hem in Schoorls hiervoor genoemde artikel over Dirk Pietersz. Abbestee. Vgl. ook: J.T. Bremer, *Oorkonden in Steen, Helderse Historische Reeks nummer 3*, (Schoorl z.j. [1991]) 119-123.